

Danchenko I. O. Organizational and pedagogical conditions for the formation of the social maturity of students of higher agrarian educational institutions

The article highlights the theoretical aspects of the organizational and pedagogical conditions for the formation of the social maturity of students of higher agrarian educational institutions. It is proved that the effectiveness of the process of forming the social maturity of students of higher agrarian educational institutions depends on providing it with appropriate organizational and pedagogical conditions, namely: the preparation of teachers for the formation of social maturity for students of higher agricultural educational institutions; development and implementation of the program for the formation of social maturity of students of higher agricultural educational institutions in the educational process; formation of educational space of the higher agricultural educational institution for realization of a technique of formation of a social maturity of students of the higher agrarian educational institutions; monitoring the effectiveness of the formation of social maturity of students of higher agricultural educational institutions.

Key words: condition, pedagogical condition, organizational and pedagogical conditions, social maturity of students, readiness of teachers to form social maturity of students, educational space, pedagogical monitoring, formation of social maturity of students.

УДК 373.2.09.087.5(477)

Деленко В. Б.

**УКРАЇНЬСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИХОВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Статтю присвячено актуальному аспекту загальної проблеми виховання дітей дошкільного віку. Акцентовано, що толерантність безпосередньо пов'язана з моральним становленням особистості. Подано характеристику творчості українських класиків у контексті виховання толерантності дітей дошкільного віку. Проаналізовано виховний потенціал казки, коротких оповідань, поезії. Обґрунтовано необхідність використання тематичного багатства української дитячої літератури для виховання толерантної особистості.

Ключові слова: виховання, толерантність, духовність, моральні цінності, дошкільний вік, українська дитяча література.

Проблема виховання підростаючого покоління сьогодні відноситься до розряду глобальних. Всеохоплююча криза позначилась і на сучасній освіті, в змісті якої спостерігається світоглядний хаос, орієнтація на бездуховний інтелектуалізм, що негативно позначається на духовному і фізичному здоров'ї особистості дитини.

Процес виховання дитини – це, по суті, є залучення її до цінностей культури задля її розвитку, вдосконалення і, потенційно, вдосконалення довколишнього світу, суспільства. У зв'язку із цим постає завдання творчого переосмислення засобів виховного впливу на дитину, починаючи з раннього віку, бо, за справедливим висловом Януша Корчака, «реформи в житті дорослих слід починати в душах дітей» [3].

Сучасні дослідження (С. Анісимов, І. Бех, Є. Бондаревська, Н. Бондаренко, І. Вавилова, Н. Крилова, О. Сухомлинська та ін.) засвідчують, що проблема виховання вивчається в різних напрямках. Науковий пошук українських педагогів звертається і до християнської традиції, і до зв'язків з естетичним вихованням, і класичної педагогічної спадщини. Аналіз різних підходів до визначення толерантності показав, що їх об'єднує те, що в змісті толерантності як її серцевині вчені виділяють моральні цінності. Моральність є найбільш важливою складовою толерантної особистості, що знаходить прояв у таких якостях, як добро, милосердя, гуманізм, свобода, любов, повага до ближнього тощо. Крім того, нарівні з моральними цінностями функціонують і розвиваються естетичні цінності. Водночас залишаються недостатньо вивченими питання, пов'язані з визначенням змістової сутності толерантності дитини дошкільного віку; практикою використання української художньої літератури як ефективного засобу виховання толерантності дошкільників.

Основною тенденцією дошкільного періоду дитинства є становлення особистісних якостей людини, формування основи її самосвідомості, її емоційної сфери, толерантності, духовності. У старшому дошкільному віці дитина живе почуттями. Це сенситивний до яскравості, виразності предметів та явищ період, і завдання вихователя полягає в розвитку чуттєвої сфери дитини, виявленні взаємозв'язків мислення і почуттів. Як зазначає Н. Бондаренко, дитина старшого дошкільного віку частіше ідентифікує себе з об'єктом, який викликає яскраві емоційні реакції. Стосовно розвитку толерантності старших дошкільників учена зауважує, що більш прийнятним буде визначення, згідно з яким «ідентифікація розглядається як акт інтерперсонального отождоження, в якому переживання інших подані як власні».

Дошкільний вік – це тільки початок формування взаємовідносин дитини з іншими людьми. У цей час ще можливо відкрити дитині світ душі іншої людини, не як суперника чи конкурента, а як особистості зі своїм світоглядом, почуттями, ідеалами, проблемами та труднощами. Дорослим, які оточують дитину в повсякденному житті, треба допомагати їй розпізнавати життєві реалії та будувати свою поведінку за нормами добра,

милосердя, толерантності [1, с. 82]. Оскільки любов, благодіяння, милосердя – це сфера прояву людського духу, то й дітей привчають до того, що ці чесноти мають виявлятися в їхньому житті щоденно і не повинні залежати від власних симпатій чи антипатій до інших. Вихователь має лише добирати адекватні засоби впливу на дітей, щоб пробуджувати вищі духовні почуття.

Одним із найбільш ефективних засобів виховання толерантності дитини дошкільного віку ми вважаємо мистецтво слова, оскільки саме в ньому представлені ідеальні моделі високоморальної поведінки особистості та краси людського духу. У найкращих літературних зразках толерантність людини розкривається в художніх образах, які викликають глибокі моральні та естетичні переживання, цим самим закладаючи фундамент духовності. Дитина, ототожнюючи себе з яскравими героями або подіями художнього твору, усвідомлюючи його текст і зміст, здатна на емоційні переживання, співчуття. Усе це сприяє вихованню толерантності дошкільників.

Добираючи художні твори для читання дітям, слід пам'ятати передусім про їх художню цінність. Українська література для дітей багата на талановитих поетів і письменників. Твори Л. Глібова, Лесі Українки, О. Олесея, М. Рильського, П. Тичини, М. Познанської, Г. Бойка, Д. Білоуса, М. Вінграновського, І. Малковича та ін. Вирізняються високим ідейно-художнім рівнем, що справляє сильний емоційний вплив на дитину, відображенням краси й довершеності художньої форми рідного слова, що сприяє не тільки розвитку в дошкільників рідного мовлення, а й вихованню духовно-багатої, толерантної особистості. Розглянемо можливість використання деяких творів видатних українських авторів, спрямованих на різнобічне виховання дітей дошкільного віку, виходячи з того, що педагог добирає художній твір залежно від конкретних педагогічних завдань, які стоять перед ним.

Іван Франко вважав, що спочатку доцільно знайомити дітей з людськими взаєминами через казкові форми, бо «гола правда життя» може бути занадто болючою для них. Казка ж передасть дитині мудрий народний погляд на життєві конфлікти, оптимістичну віру в перемогу добра і правди. Сприймаючи казкових героїв, сміючись над ними або співчуваючи їм, дитина винесе звідси уявлення про людські чесноти, гідність і справедливість. Так, Засць (казка «Засць і Їжак») зазнає покарання за те, що боляче образив Їжака, посміявшись над його кривими ногами. Усвідомлюючи ідейну суть цієї казки, дитина починає розуміти просту духовну істину, відкриту їй автором: «Ніколи не підіймай на сміх бідного чоловіка, хоч би се був простий, репаній Їжак» [2, с. 142]. Казка «Лисичка і Журавель» подає багатий матеріал для проведення морально-етичної бесіди за своїм змістом. У ній викривається нещирість улесливої Лисиці, яка привітно зустрічає кума, та, пригощаючи його, дбає тільки про те, щоб він менше з'їв. Моральне кредо «стався до інших так, як би ти хотів, щоб вони ставились до тебе», стає доступним дітям після читання цієї казки. У багатьох казках І. Франка сильний, хитрий і підступний звір зустрічається із слабким і чесним. Проте підступність завжди викривається, а хижак несе заслужену кару. Так, у казці «Вовк, Лисиця і Осел» чесний і довірливий Осел розгадує злі наміри противників і врятовує своє життя, а злодії гинуть. Казка «Кролик і Ведмідь» закінчується перемогою лісової дрібноти над сильними і хижими мешканцями лісу. Розділяючи радість переможців, дитина дійде висновку, що завдяки єднанню, колективній мудрості можна захистити правду і справедливість. Морально-виховні ідеї закладені І. Франком і в казочки для наймолодших дітей («Киця», «Ріпка»). Ці ідеї він поглиблює в душі християнської етики в казці – «Суд святого Николая». Ця казка навчає дітей уже не просто шанувати менших (як у «Ріпці») чи співчувати скривдженим (як у «Киці»), а безкорисливо допомагати знедоленим, немічним чи хворим.

Родинні читання, або читання в умовах дошкільного навчального закладу, дають дитині змогу подумки брати участь у житті персонажів, ставати на бік добрих і мужніх, жаліти скривджених. Важливо, щоб діти не просто «проковтнули» прочитане, а й пропустили його крізь себе. А для цього потрібно допомогти їм краще усвідомити поведінку героїв, переглянути й прокоментувати малюнки, загострити увагу на моральних якостях дієвих осіб. Із цією метою використовують казки й оповідання Михайла Коцюбинського: «Про двох цапків», «Дві кізочки», «Десять робітників», «Івасик та Тарасик», «Чого ж вони зраділи?» У коротких казочках «Про двох цапків» та «Дві кізочки» автором чітко зображено такі негативні риси, як упертість, гордість та непоступливість, які порівнюються з позитивними – поступливістю й винахідливістю. У творах для дітей М. Коцюбинським дається непрямая оцінка тих чи тих вчинків людей, народне розуміння таких моральних категорій, як добро і зло, упертість і поступливість, чесність і брехливість, працелюбність і ледарство.

Народні казки, як своєрідний засіб формування особистості дитини, привертала увагу Лесі Українки. Власні казки поетеса теж насичувала розкриттям важливих для неї моральних цінностей, які бажала передати дітям. Казки Лесі Українки для дітей відзначаються досконалістю композиції, динамічністю сюжету, майстерністю, багатством мови. Так, у казці «Біда навчить», цілком оригінальній за своїм сюжетом, але з усіма ознаками народних казок про тварин, викриваючи через образи птахів різні пороки, властиві людям, Лесея Українка навчає дітей цінувати мудрість і досвід, жити в злагоді з іншими, і, що найголовніше – вірити в себе. Життя без мрії письменниця заперечує в казці «Метелик», в якій протиставляються образи Лилика і Метелика. Казка «Лелія» насичена фантастичними образами, незвичайними перетвореннями, здатними вразити уяву дітей. Казка сприяє вихованню естетичних смаків дитини, вчить її відрізняти красу справжню від штучної, навчає найголовнішому – бачити цю красу в простих людях праці, які під тягарем несправедливості, гніту, все ж таки зберігають здатність розуміти прекрасне.

В основі поетичного світовідчуття Олександра Олесея лежить ідея гармонії всього органічного світу. Твори видатного поета збагачують внутрішній світ дитини, розвивають дитячу фантазію, навчають любити

природу, рідне слово («Ялинка», «Снігурі», «Вовчєня», «Рак-рибалка», «Над колискою», «Весна, весна! Радїйте, дїтки...»), «Роси, роси, дощику, ярину...»), «Два хлопчики на ставочку», «Бджїлка і зозуля» та ін.). Умїння поета створити потрібний настрїй, а у творах для дїтей вїн поєднаний із глибоким розумїнням дитячої психологїї, одухотворєння природи, використання народнопоетичних засобїв: символїв, епїтетїв, порївнянь – забезпечують глибокий лїризм творїв О. Олєся.

Психологїчною і фїлософською основою поетичної особистостї Максима Рильського був вїталїзм, як любов до життєя, як вїдчуттє повноти життєя, як доброта, як любов до Людини, і вїн вносив цей животворний струмїнь у всї свої поезїї для дїтей: «Хлюпочє синєя рїчка – Ой рїчка, ой рїка! Юрба нас невеличка, затє ж бо гомїнка! І спїви тут, і крики, і радїсть тут, і смїх. А вколо, як музики, – гурти пташок дзвїнких. І кожна ж то спїває, і кожна поклика: Ой небо, ой безкрає, ой рїчка, ой рїка!» [2, с. 239].

Наталєя Забїла просто, дохїдливо, з великою зацїкавленїстю розповїдала дїтям про речї дуже важливї, вселюдськї цїнностї та прїоритетї, що залишаються незмїнними у всї часи. Так, у циклї вїршованих оповїдань «Ясочина книжка» Наталєя Забїла показує формування важливих рис характеру дитини, яка живо сприймає великий та дивовижно рїзноманїтний свїт, дуже уважно прислуховуючись і придивляючись до нього. Все це письменницєя не описує загальними словами, а показує в живїй взаємодїї Ясочки з реальним життєям, всебїчно розкриваючи яскравий портрет дївчинки. Дїтям дуже подобаються такї твори, адже вони розповїдають їм про них самих.

Казки для дошкїльникїв Миколи Трублаїни нагадують народнї казки про тварин. Але письменник вводить у них персонажї дїтей, чим забезпечує ще мїцнїший контакт з малечєю. У казцї «Про дївчинку Наталочку та сїбїлясту рибку» розповїдається про маленьку сїбїлясту рибку, яку хотїв з'їсти великий бїлий лебїдь, та про маленьку дївчинку, яка зарадила цїй бїдї, вїддавши свої черевички для спасїння рибки. Казка Миколи Трублаїни у простїй формї допомагає усвїдомити дитинї досить складну духовно-цїннїсну властивїсть особистостї – альтруїзм.

Образ «гострого лїкаря», зображений у казках Оксани Іваненко («Чудесна квітка», «Три бажання», «Чарївнї зерна»), справедливо ототожнюють з особою самої письменницї, яка створила його, щоб вустами свого героя сказати дїтям: «Я люблю вас, а щоб ви були щасливї, вам необхідно позбутися таких хвороб, як лїнощї, задрїсть, зазнайство, зрадливїсть, боягузтво, чванькуватїсть!» [2, с. 249].

Художнї твори Василя Сухомлинського для дїтей дошкїльного вїку, позбавленї прямого дидактизму. Вони спонукають розум і почуттє дитини до аналізу вчинкїв лїтературних героїв, до вїдповїдних висновкїв, викликають бажання наслїдувати їх або, навпаки, чинити по-їншому. Ця особливїсть творїв для дїтей В.О. Сухомлинського – вїдсутнїсть готових рецептїв, спонукає дїтей до всього дїяти самим. Окремї з них навїть завершуються риторичними запитаннями, або ж таке запитання винесене в заголовок («А серце тобї нїчого не пїдказало?», «Чи винен м'яч?»). Левову частку художнїх творїв для дїтей В.О. Сухомлинського займають твори морально-етичного спрямування. В оповїданнї «Горбатєнька дївчинка» автор пїднимає проблему добра і зла, пїдводить дїтей до розумїння того, що тїльки любов народжує любов. Читання цього оповїдання і наступна морально-етична бесїда за цим твором, безумовно, дадуть дїтям на все життєя гарний приклад спївчуттєя до ближнього, спївпереживання і бажання виявити йому пїдтримку.

Вїдомо, що найбільш значуще людське почуттєя, яке робить людину людиною, є совїсть. Непросто сформувати усвїдомлення його сутностї в дошкїльникїв. Досягається це поступово, в результатї переживання дитиною рїзних морально-етичних ситуацїй, в яких проявляється її або чиясь совїсть. А Василь Олександрович у казцї «Як Наталєя у лисицї хитринку купила» дає дїтям уявлення про совїсть у протиставленнї з пїдступнїстю, якї мїж собою є не сумїсними. Так само в оповїданнї «Дїдова колиска» педагог формує у дїтей поняттєя «Батькївщина» таким, здавалось би, вїддаленим засобом, суто побутовим предметом – дитячою колискою, в якїй колись виколисували дїдуся сучасного хлопчика. І вїд думки про єднїсть поколїнь, через збереження пам'ятї про предкїв педагог проводить таке просте, але вагоме і водночас доступне для дитячої свїдомостї метафоричне узагальнення: «Наша сучасна колиска – це наше рїдне село, рїдна хата, мати, батько. Із рїдної хати починається для нас наша Батькївщина» [2, с. 263].

Цїлу низку оповїдань і казок В. Сухомлинський присвячує темї фїлософїї життєя. Нїби дитячими вустами вїн ставить запитання, на якї дошкїльникам допомагають шукати вїдповїдї вихователї, батьки. Наприклад, дївчинцї важко збагнути, як це могло бути, що її колись не було (оповїдання «Як же все це було без мене?»). Це є актуальне та вїчне запитання в дитячому свїтї, яке нїяк не можна обїйти у спїлкуваннї з дїтьми. Шанобливе ставлення до старших, повага і любов до мами, що завжди було яскравою особливїстю нашої нацїональної культури, духовностї вїдзеркалено у творах: «Найгарнїша мама», «Іменини», «Казка про Гуску», «Сьома дочка», «Яблуко в осїнньому саду» та ін.

Поетичний свїт Миколи Вїнграновського надзвичайно цїкавий, багатий, яскравий, барвистий. Автор умїв зазирнути в душу дитини, проїнятися її інтересами, турботами. Його поезїя – це справжнїй кладязь нацїонального духовного смислу.

Вїзьмемо для прикладу поезїю «Перша колискова»: «Спи, моя дитино золота, спи, моя тривого кароока, в теплих снах їдуть в поля жита, і зоря над ними їде висока...». Поет пїдїбрав дуже нїжнї і зворушливї звертання до дитини: «дитино золота», «тривого кароока», «гїллячко голуба». Але разом з тим із поезїї випливають і громадянськї мотиви, якї вираженї словами: «..В тобї не спить хай Україна», бо «вона – для тебе і для свїту» [2, с. 276].

В Анатолія Костецького є низка поезій, які налаштовують дитину замислитись про все, що її оточує: природу, довкілля, стосунки між людьми. Події, стани, настрої автор зображує, дивлячись на все, що відбувається, через призму дитячого світосприйняття: на прихід весни, яка приносить дива: «То серед двору із-за снігу раптово визирне трава, то раптом лагідні веснянки засіють щоки та носи чи розщебечуться ще зранку птахи на сотні голосів!...», і навіть «Славко – дражнила й задирака! – Наталці проліски приніс!...»; на те, що все йде не так, як слід, якщо образиш маму, і тому дитина вирішує: «Піду пробачення попрошу – хай знову стане все хорошим»; на те, як взимку дитячі руки зігрівають рукавички, які «теплі тому, що наші ласкаві бабусі і мами влітають тепло своїх рук між нитками» [2, с. 290]. Щоб допомогти дитині зрозуміти те, що в житті щастя і біль часто йдуть поруч, поет згадує сонячного зайчика – поетичне втілення світла та доброї усмішки: «Вдень у піжмурки по лісу гра з кульбабами, заплітає в тепле листя літо бабине. А під вечір між куцями плаче, стомлений, бо живе один, без мами, зайчик сонячний» [2, с. 291].

Виховання толерантності дітей дошкільного віку відбувається в тісному взаємозв'язку з її емоційним розвитком. Художня література сприяє виникненню в дитини саме емоційного ставлення до дійсності, яка описується в ній. Звичайно, шлях до толерантності в кожній людині суто індивідуальний. Але жодний морально-ціннісний орієнтир не є вродженим, його потрібно прищеплювати дитині. І доречно тут може послужитися художнє слово української дитячої літератури.

Використана література:

1. Бондаренко Н. Особливості формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної культурно-історичної спадщини / Н. Бондаренко // Дошкільна освіта. – 2010. – № 1(27). – С. 75–82.
2. Монке О. С. Українська література для дітей дошкільного віку / О. С. Монке. – Одеса, 2010. – 349 с.
3. Корчак Я. Избранные педагогические произведения / Я. Корчак. – Москва : Педагогика, 1979. – 474 с.
4. Сухомлинский В. А. Духовный мир школьника / В. А. Сухомлинский. – Москва, 1961. – 223 с.

References:

1. Bondarenko N. Osoblyvosti formuvannya dukhovnykh tsinnostey u starshykh doshkilnykiv zasobamy rehionalnoi kulturno-istorychnoi spadshchyny / N. Bondarenko // Doshkilna osvita. – 2010. – № 1(27). – S. 75-82.
2. Monke O. S. Ukrainska literatura dlia ditei doshkilnoho viku / O. S. Monke. – Odesa, 2010. – 349 s.
3. Korchak Ya. Izbrannyie pedagogicheskie proizvedeniya / Yanush Korchak. – Moscow : Pedagogika, 1979. – 474 s.
4. Suhomlinskiy V. A. Duhovnyi mir shkolnika. / V. A. Suhomlinskiy. – Moscow, 1961. – 223 s.

Деленко В. Б. Украинская детская литература как источник воспитания толерантности у детей дошкольного возраста

Статья посвящена актуальному аспекту общей проблемы воспитания детей дошкольного возраста. Акцентировано, что толерантность непосредственно связана с нравственным становлением личности. Предоставлена характеристика творчества украинских классиков в контексте воспитания толерантности детей дошкольного возраста. Проанализирован воспитательный потенциал сказок, коротких рассказов, поэзии. Обоснована необходимость использования тематического богатства украинской детской литературы для воспитания толерантной личности.

Ключевые слова: воспитание, толерантность, духовность, нравственные ценности, дошкольный возраст, украинская детская литература.

Delenko V. B. Ukrainian children's literature as a source of enhancing preschool children's tolerance

The article is devoted to the topical aspect of the general problem of upbringing children of preschool age. It is emphasized that tolerance is directly related to the moral development of an individual. A characteristic of Ukrainian classics' creativity is given in the context of enhancing the tolerance of preschool children. The educational potential of fairy tales, short stories, and poetry is analyzed. The necessity of using the thematic wealth of Ukrainian children's literature for the education of a tolerant person is substantiated.

Key words: education, tolerance, spirituality, moral values, preschool age, Ukrainian children's literature.

УДК 372.881.1

Дімітрова-Бурлаєнко С. Д.

ШЛЯХИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ДО ВИЯВЛЕННЯ КРЕАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ МАЙБУТНЬОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізується процес формування креативної компетентності в студентів технічних спеціальностей. Розглядаються позиції сучасних науковців щодо визначення чинників, що сприяють прояву креативності в процесі діяльності. Визначаються педагогічні умови, що впливають на підготовку студентів технічних університетів до виявлення креативної компетентності, а саме: створення креативного освітнього середовища, що стимулює творчу ді-